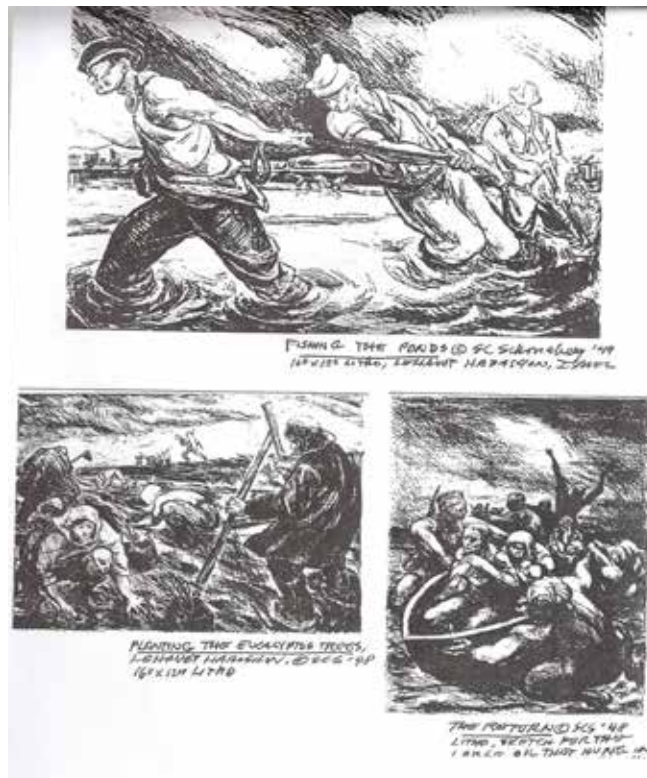

ציורי הקיר במעלה החמישה, אפיקים ובחיפה - שלדון (שה) שונברג¹ S.C.Schoneberg

מבין אמני ציורי הקיר שנחשפו במהלך הסקר, בולט שלדון (שה) שונברג, בעיקר משום שעבודתו הנוגעת לימי ראשית המדינה (שהה בארץ לסירוגין בשנים 1950-1955) לא הייתה מוכרת. שונברג יליד אילינוי היה בוגר בתי ספר לאמנות בארה"ב, ברומא והשתלם בציורי קיר במקסיקו בשנת 1952, ערב הגיעו למעלה החמישה כמתנדב. הוא עסק בהוראת אמנות ופעל בשדות יצירה ובטכניקות מגוונות. שלדון נפטר בשנת 2012. עבודת ציורי הקיר שלו בבית צילה במעלה החמישה ובאפיקים, בבית איתמר - חשופות ומיועדות לשימור. עבודה נוספת נחבאת במעון עולים בבית ארדשטיין בחיפה. יש סקיצות מסדרה על חלוצים שצייר כנראה בשהותו בלהבות הבשן והוצגו בתערוכות בירושלים ובתל אביב (דבר, 3 במרץ 1950) וכן אייר בכתבי עת שונים.

סדרת החלוצים, סקיצות שנמסרו על ידי שונברג, באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה

1. מאמר זה הינו תקציר של עבודת תחקיר נרחבת שנעשתה במסגרת סקר ציורי הקיר בהנחיית ד"ר נירית שלו כליפא. בהכנת המאמר השתתפו: חן ברנט, רכזת סקר ציורי הקיר ביד בן צבי, מוטי שורץ, במסגרת התמחות במוזיאולוגיה (2013); מידע וקשר עם האמן ומשפחתו נעשו על ידי נורית גנני, חברת מעלה החמישה שחקרה ופועלת שנים רבות לשיקום הציור ולחשיפתו וחבר הקיבוץ ארנסטו פרום ז"ל. מאמר מאת נורית גנני פורסם בכתב העת "הקיבוץ" וב-Ynet בספטמבר 2008. אני מבקשת להודות לנורית גנני, לתמר לוי ולחברי מעלה החמישה, אפיקים ולהבות הבשן ולאלי אשכנזי, כתב 'הארץ' בצפון שסייע רבות לחשיפת פועלו של שונברג.

החמישה - מעלה החמישה

בשנת 1952 הגיע שונברג לקיבוץ מעלה החמישה. חברי הקיבוץ זכרו כי התגלה כעובד לא מיומן ברפת ובעבודות השדה ולכן הציע שיתרום את חלקו בציור קיר בבית התרבות של הקיבוץ. בית צילה. המבנה נבנה בשנת 1947 לזכר חברת הקיבוץ צילה כהן-רוטבליט שנרצחה בעת שלוותה טיול למצדה במרץ 1945. הבניין תוכנן על ידי האדריכל אוריאל שילר והבנייה נעשתה על ידי חברי הקיבוץ. בשולי הבימה הוטמן 'סליק'. בהנחת אבן הפינה נאמר: **כדברי המייסדים: "ישמש כזכר לחברתנו, אשר במשך כל ימי היותה בארץ מסרה כל כוחותיה ומרצה לשיפור התרבות והחיים, הוא גם ישמש מקור השראה לכל אלה שיבואו לשכון בצילו."**²⁰

בית התרבות, שהיו בו חדר העיון והקולנוע, עומד היום כמעט ללא שימוש, למעט ארכיון הקיבוץ ששוכן בו. הבניין שופץ בשנת 2008 בעיקר חוזקו יסודות וטופלו בו מספר חלקים, אבל עדיין המקום מוזנח, ויש סכנה שפתחים אינם אטומים דיים. בימים אלה (נובמבר 2014) בעקבות המלצותיו של דוד ביגלאיין החלו עבודות איטום נוספות. חברי קיבוץ אחדים פועלים ללא לאות להחייאת המקום והפיכתו מחדש למרכז תיירות ותרבות. בקיבוץ אתרים נוספים היוצרים מסלול המספר על תולדות הקיבוץ מאז הקמתו בשנת 1938, בימי מלחמת העצמאות כמעוז בדרך לירושלים וכיישוב ספר.

הציור משתרע על פני חלקם העליון של שלושה קירות במבואה. חברי הקיבוץ התייחסו בחשדנות להצעתו של המתנדב האמריקני הצעיר וחששו להפקיד בידיו את קירות האולם. גובה כ־2.5 מ' (באזור המדרגות הגובה משתנה) וצלעות היח הינם (משמאל): 6 מ', 3.5 מ', 8 מ'. הציור טופל לאחרונה ב־2008 על ידי עדי לוי ופיטר מלץ ובשנות ה־80 על ידי אברהם אופק.

הציור מוקדש לסיפור נפילתם של חמשת חברי ההכשרה שנרצחו בעת שעבדו בסלילת הכביש בהר הרוח הסמוך בשנת 1937. קיבוץ מעלה החמישה נקרא על שמם. הציור מורכב משלושה חלקים: בקיר הצפוני: הוא מגיע עד לקו המדרגות העולות לגלריה. במפלס התחתון הציור על גבי טיח במרקם גס שרועות גופות חמשת הנופלים במפלס המרכזי, מפלס הגלריה מתוארים החמישה קמים ונושאים כלי עבודה ואחד מהם מגיש מקוש לצילה וקבוצה של ארבעה ילדים. הילדים עומדים כשאחד מהם האוחז בידו האחת את דגם הבניין פונה אל הנופלים וידו השנייה מושטת אל החלוץ לקבל ממנו את "נס" כלי העבודה. שני ילדים מישירים מבטם קדימה אל הצופים, אחד מהם אוחז ספר בידו וילדה נוספת פונה אל הקיר המערבי המרכזי המתאר את עבודת השדה והנוי בקיבוץ. על כתפה היא נושאת רובה המבצבץ ברמיזה מאחורי גבה. במרכז שני חברי הקיבוץ אחד חורש, והשנייה עוודרת. דמות זו מזוהה על ידי חברי המשק כחנה, אלמנת אחד מהחמישה ורכזת הנוי של הקיבוץ. בקיר הדרומי מתוארים החמישה, המזוהים ככל שלושת הסצינות (המוות, הקימה והעבודה) על ידי לבושם הקבוע, כשהם עוסקים בעבודת סלילת הכביש במהלכה נרצחו. הציור העובר בין ממדי זמן מבטא מסר ברור שבו הנופלים מעבירית את לפיד העבודה וההגנה לחיים, לילדים שהם דור העתיד. ידיעותיו של שונברג את הציור הנוצרי באים לידי ביטוי בתכנית היצירה. הגשת הדגם נעשית כאן במהופך, שלא כמו בציור הנוצרי שבו התורם מגיש את מבנה הכנסייה לפטרוני, לקדושים המתים, הרי שכאן הנופלים הם שמגישים בקורבנם את האפשרות ליצירת חיי תרבות, חקלאות ויצירה לדור העתיד. הקריאה של הציור צריכה להיעשות מהמרכז לצדדים. במרכז הקיבוץ הנבנה ומשמאלו תיאור האירוע המכונן של נפילתם של החמישה בעת עבודתם. מימין החזון והמסר של ההנצחה.

20. נורית גנני, ארכיון מעלה החמישה.

בית איתמר - אפיקים

בעקבות עבודתו המוצלחת של שונברג במעלה החמישה הוא נקרא לקיבוצים נוספים. ציורו הבולט האחר באפיקים בבית איתמר, הנקרא ע"ש איתמר גולני. לפי עדותה של עתליה הלמן חברת הקיבו, הציור בוצע על ידו לזכרו של מי שנחשב לראשון הבנים של אפיקים שנהרג שעת שירותו הצבאי. איתמר אמנם נולד ברוסיה אך הגיע לקיבוץ עם הוריו בגיל שנתיים, והיה לילד הראשון של אפיקים. בעת שירותו השתתף באימון צניחה, ובתאונת צניחה נתפס מיתר המצנח בכנף המטוס, ואיתמר הצליח לתפוס ולהיצמד לכנף. כנראה שלא ידעו איך לחלצו ואז פנו לטוס מעל הים והורו לו לקפוץ מתוך מחשבה שכך יינצל. איתמר קפץ ומעולם לא נמצא.

הבית הוקם לזכרו, ושימש מראשיתו כאולם ספורט ולאחרונה שופץ שוב ליעודו זה. הסכנה לציור היא מפגיעות הכדורים וחיכוך של המשחקים בקיר.

הציורים שלא טופלו מעולם נשמרו בצורה טובה. משמאל לבמה דמותו המונומנטלית של איתמר האוחז בקלשון, ומימין דמות כנעני קדום, שניהם עובדים בשדה החטים. עבודתיו של שונברג להנצחת הנופלים היא עדות לתפיסה של הערצת הנעורים והדור שנלחם להגן על המדינה הקמה. החיבור לעבר הקדמוני - הכנעני בולט בעבודה זו. דמותו של איתמר צוירה על ידי שונברג על פי תצלום דיוקן של איתמר, ומכיון שלא היתה למשפחה תמונת גוף מלאה הוא עשה שימוש בדוגמן, חבר אפיקים, שאול לייזרוביץ.

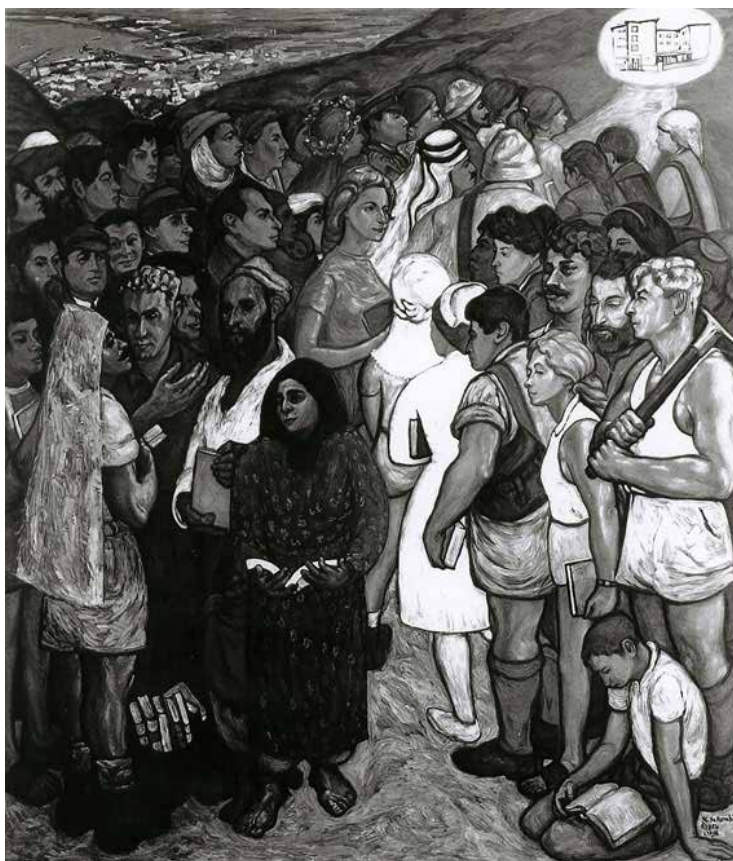

סקיצות שנמסרו על ידי שונברג (הכיתוב על ידו), באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה, ארכיון אפיקים.

לציודו של שונברג עסקו במלאכה, על פי תצלום ארכיון, ארבעה: מימינו של שונברג הנמצא במרכז החמישיה זהו ליאו רוט, הצייר של הקיבוץ, שאף נעלב עמוקות בזמנו מכך ששונברג הזמין לבצע את הציור ולא הוא, וזהו גם פריט המידע היחיד בארכיון הקיבוץ הקשור לציור. משמאל לשונברג - שמעון דגן (פיינברג), שמצולם גם בתמונה אחרת מודרך ע"י שונברג בציור של מיכלאנג'לו על קיר לבנים, לא יודע היכן. שמעון חי באפיקים. עוד בתמונה, יורי (או יוסי), ובורלא (?).

עליה - בית ארדשטיין בחיפה

לפי עדותו של שונברג הוא צייר בבית ארדשטיין, רח' י.ל.פרץ פינת רח' אשקלון בהדר שבחיפה בהזמנת הזמנתו של ראש העיר, אבא חושי, בעת שהבית שימש כספריה הראשונה של אוניברסיטת חיפה. מאז עבר הבית מספר גלגולים, היה כנראה ב"ס לחינוך מיוחד וכעת כינו אולפן ובי"ס למבוגרים ולוגי אמנות, ומשכנה של הרשות לקליטת עליה של עיריית חיפה. בציור שאינו חשוף היום ואין יודעים את מיקומו בבניין, נראה המבנה החדש של הספרייה וקהל רב מבני כל העדות, הדתות והזרמים נוהר אליו ונושא אליו מבט. הדמויות פונות קדימה אל הבית הנבנה ואחורה אל הצופים ומקורות העבר, והן אוחזות ספרים פתוחים וסגורים בידיהן.

סקיצות שנמסרו על ידי שונברג, באדיבות ארכיון קיבוץ מעלה החמישה, אתר האינטרנט של שונברג